

Qara MUSTAFAYEV
Anar MƏMMƏDOV

TƏBİƏTİN
SİRRLƏRİ

1-ci hissə

(Fəlsəfi, ekoloji və bədii publisistika)

BAKI – ELM – 2010

Elmi məsləhətçi:
Fuad Qasumzadə, akademik

Redaktorlar:
Hikmət Mahmud, geologiya-mineralogiya elmləri doktoru,
professor, şair
Şövqi Göyçaylı, coğrafiya elmləri doktoru, professor

Rəyçilər:
Əvəz İdrisoğlu Abbasov, "Qızıl əllər" və "Həzrət Əli" (ə.s.)
fəxri mükafatları laureatı
Alim Nəbioğlu, yazıçı-publisist

Qara Mustafayev, Anar Məmmədov.
Təbiətin sirrləri (fəlsəfi, ekoloji və bədii publisistika).
1-ci hissə, Bakı, «Elm» nəşriyyatı, 2010, 292 s.

ISBN 978-9952-453-32-4

Elmi və ruhani bilik almağın operativ və universal metodu **sual-cavabdır**. Bu kitaba uzun illər ərzində müəlliflərə verilmiş **sual-ların cavabları** daxil edilib. Onların çoxu əhaliyə və təbiətə aiddir. Suallardan aydın dərk edilir ki, qədim Şərq əhalisinin bir hissəsi olan **Azərbaycan xalqı** çox müdrikdir, müasir elmləri bir necə əsr qabaqlayıb, indi də öz biliyini artırmağa can atır. Unutmayaq ki, öyrənmək və öyrətmək **Peyğəmbərimizin** (s.ə.s.) tövsiyyəsidir. Qloballaşma dövrü adlanan indiki zamanda biliyə ehtiyac daha da çoxalıb. Elmin vətəni yoxdur, vətənin isə elmə ehtiyacı çoxdur. Həm suallara verilən **cavabların**, həm də cavabları tamamlayan **şer parçalarının Qurani-Kərimə** əsaslanması bir daha sübut edir ki, **elm ilə din** qarşılıqlı vəhdət təşkil edir, **İslam dini** dərin elmi əsaslara malik bir dindir.

Allah, Təbiət, İnsan, Elm və **Poeziyanın** vəhdətindən yaranan bu kitab ümumi oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

030200000
655(07) – 2010

© Anar Məmmədov, 2010

© Qara Mustafayev, 2010

5
M 85

282847

ÖN SÖZ ƏVƏZİ

Hörmətli oxucu!

Hər kəsin universal elmi və ruhani biliyə ehtiyacı həmişə olub, indiki qloballaşma adlanan dövrdə isə bu ehtiyac daha da çoxalıb. Təbiət hamını əhatə edib, edir və edəcək. Odur ki, təbiətə biganə qalmaq olmaz, təbiətin sirlərini öyrənmək insanın əsas inkişaf yoludur. İnsan özü də təbiətin ayrılmaz bir hissəsidir. Təbiəti öyrənən adam eyni vaxtda özünü öyrənmiş olur.

Elmi bilik almağın ilkin və ən yüngül metodu sual verməkdir. Ona görə uşaqlar və uşaq səviyyəli böyüklər çox sual verməyi xoşlayırlar. Sual verən kəs aldığı cavabdan razı qalmasa da heç nə itirmir. Ona görə rəsmi konsultasiyalar ödənişlidir. Unutmayaq ki, öyrənmək və öyrətmək Peyğəmbərimizin (s.ə.s.) tövsiyəsidir. Kitab böyük və uzun müddətli öyrədicidir. Ən dərin məzmunlu kitab **Qurani-Kərimdir**.

Əlinizdə saxladığınız bu kitabın xüsusi tarixcəsi var. Həmməlliflərdən biri (**Qara Mustafayev**) 1970-ci ildən indiyə qədər AzTV-nin «**Təbiəti sevənlər**» adlı proqramının yaradıcısı, fasiləsiz aparıcısı və Bakı Dövlət Universitetinin dosenti, sonra da professorudur. Az qalıb yarım əsr olur ki, tamaşaçılardan və dinləyicilərdən 7 minə qədər məktub, 20 mindən çox sual alınıb, cavab verilmişdir. Dövri mətbuatda yazılı formada verilmiş cavablar 300-ə qədərdir. İstirahət evlərində, sanatoriyalarda, müxtəlif yığıncaqlarda verilmiş suallar da var. 1996-cı ildə «1000 suala 1001 cavab» adlı kiçik kitab nəşr olundu (180 suala cavab). Həmliklə bəyənilirdi. Lakin sualların verilməsi davam etdi. 2006-cı ildə elmlər namizədi **Anar Məmmədovun** həmmüəllifliyi ilə yazdığımız «**Həyat və Poeziya**» adlı kitabda 100 suala da cavab verildi. Yəne də suallar davam etdi, indi də ardı-arası kəsilmir.

Odur ki, bu kitabı yazmaq qərarına gəldik. **Birincisi** ona görə ki, sualların çoxuna verilmiş cavablar çoxdan unudulub, yeni-yeni suallar alınıb. **İkincisi** ona görə ki, biz, ikimiz (öncə müəllim, sonra onun yetirməsi) elmdə axtarıb tapmağı və onu xalqa yaymağı həyatımızın əsas məqsədi hesab edirik. **Üçüncüsü** ona görə ki, radio və televiziya vasitəsilə suallara verilmiş cavabları

yazıb saxlaya bilmədik, onların çoxu it-bata düşdü. **Dördüncüsü** ona görə ki, minlərlə adamın istəyini əks etdirən sualların cavabları xalqın intellektual səviyyəsini yüksəltmək kimi mühüm problemin həllinə az da olsa kömək edə bilər. **Beşincisi** ona görə ki, şair və ekoloq **Anar Məmmədovun** yazdığı duzlu və düşündürücü şerlər kitabın oxunaqlığını artırır və dərk edilməsini asanlaşdırır.

Mən (Q.M.), həmişə demişəm ki, cəmiyyətdə inkişafıma görə iki müqəddəs ocağa borcluyam: BDU və AzTV-yə. Bunların hər ikisi özünün əməkdaşlarını xalq ilə əlaqəli yaşadır, onlar öyrənir və öyrədirlər. İnsan üçün bundan böyük xoşbəxtlik ola bilməz. Şübhə etmirəm ki, illər keçəcək, **Anar Məmmədov** da özü haqqında eyni fikirdə olacaqdır.

Kitabı hekayə kimi əvvəldən axıra qədər oxuyub qurtarmaq vacib deyil. Hər sual və onun cavabı ayrıca maraq doğura bilər. Ona görə ki, sualların çoxu bir-biri ilə bağlı deyil. Oxucular uzaq yol gedəndə, dincələndə, uzun qış gecələrinin söhbəti əvəzinə, məktəbdə boş vaxt olan hallarda bu kitabı hər kəs ürəyində və ya bir necə nəfər üçün oxuyub müzakirə edə bilərlər.

Həm suallara verilən **cavabların**, həm də cavabları tamamlayan **şer parçalarının Qurani-Kərimə** əsaslanması bir daha sübut edir ki, **elm ilə din qarşılıqlı vəhdət təşkil edir.**

Biz, sualları konkret elm sahələrinə görə qruplaşdırma bilərdik. Bu fikirdən ona görə çəkindik ki, kitabın ayrı-ayrı səhifələri hamı üçün eyni səviyyədə maraqlı olsun. Ona görə də, sual-cavabı əlifba sırası ilə yerləşdirməyi üstün tutduq. Kim hansı sualın cavabını bilirsə, onu ötürsün və ya özünü sınısın. Sualın cavabını bilməyən kəslər onu oxuyub öyrənsələr, müəlliflərə xoş olar, oxucuya isə fayda verər.

Etiraf edirik ki, təbiətin sirlərinin cəmini **dərya** qədər qəbul etsək, bu kitabda açılmış sirlər onun **bir damlasıdır.** Odur ki, gələcək fəaliyyətimizdə imkanımız qədər bu damlaların sayını artırmağa çalışacağıq, **inşallah.**

«**Təbiətin sirləri**»nin bu nəşri haqqında rəy və **təklifləriniz** üçün əvvəlcədən **təşəkkür edirik.**

Müəlliflər

REDAKTORLARDAN

«Təbiətin sirrləri» kitabı görkəmli bioloq-alim, professor Qara Mustafayevin və onun yetirməsi olan istedadlı gənc alim və şair Anar Məmmədovun ən sanballı və qiymətli əsərlərindən biridir. Bu kitab müəlliflərin bundan əvvəl çap etdirdikləri və mütəxəssislər, habelə oxucular tərəfindən yüksək qiymətləndirilən «Həyat və poeziya» kitabının davamıdır. Qeyd edək ki, əvvəlki kitabda bir sıra dünyavi elmlərdən, həmçinin ilahiyyət elmlərindən, habelə müqəddəs kitabımız «Qurani-Kərim»dən həyatı misallar gətirilirdi, ekoloji məsələlər təhlil olunurdu və onlar poetik dillə tərənnüm edilirdi. Onun davamı olan «Təbiətin sirrləri» kitabında isə müəlliflər əvvəlki kitabda işıqlandırılmayan bəzi elmi və həyatı məsələləri burada daha geniş şəkildə işıqlandıra və təhlil edə bilmişlər. Bu kitabın həm də əvvəlkindən bir çox üstün cəhətləri vardır. Beləki, sual və cavablar əsasında yazılan bu kitab təbiətdə və cəmiyyətdə mövcud olan sirrlər, sual-cavablar əsasında açıqlanır. Hər gün və hər an bizi, o cümlədən bütün bəşər aləmini düşündürən həyatı problemlər elmi dəlillərlə və dərin məntiqlə cavablandırılır. Aydın görünür ki, müəlliflər bu kitabın hazırlanmasında illərlə gərgin elmi axtarışlar aparmışlar və geniş oxucu kütləsi üçün çox dəyərli, lazımlı, həm də olduqca maraqlı, möhtəşəm bir əsər yazıb hazırlamışlar. Bu kitab çoxsahəli, dərin ensiklopedik bir bilik mənbəyidir. Dünyavi və ilahiyyət elmlərinin istənilən sahələri üzrə bu kitabdən dəyərli məlumatlar almaq mümkündür. Konkret olaraq təbiət, cəmiyyət və yaradan böyük qüdrət sahibi barədə verilən şər parçaları bunu bir daha təsdiq edir. Şairlərimizin bu səpgidə

yazdıqları şeirlərdən kiçik bir lövhəni sevimli oxucularımızın diqqətinə çatdırmaq istərdik:

Vulkanlar hay salıb, zəlzələ qopub,
Dünyanın köksündə vəlvələ qopub,
Ev-evə qarışb, dağ yerə hopub,
Tanrının nə böyük qəzəbi varmış.

Çiçəyi yetirib, gülü bitirib,
Yerlərə, göylərə bər-bəzək verir.
İnsanı dünyaya bəxşiş gətirib,
Allahın nə gözəl xoş təbi varmış.

Onu da qeyd edək ki, təbiətdə, cəmiyyətdə və ekoloji aləmdə mövcud olan sirlər dünyası bu kitabda bir çox halda qısa poetik lövhələrlə işıqlandırılır. Bu cür yazılış tərzini kitabı daha da oxunaqlı edir və onun qiymətini xeyli artırır. Fəlsəfi-ekoloji-elmi və bədii-publisistik tərzdə yazılmış «Təbiətin sirləri» kitabını oxuduqca bir nəfəsə oxumaq istəyirsən, maraqla oxuyursan, ondan ayrılmaq istəmirsən. İnanırıq ki, saysız-hesabsız suallara cavablardan ibarət olan bu kitab zəngin elm və bilik mənbəyi kimi mütəxəssislərin və geniş oxucu auditoriyasının dərin marağına səbəb olacaqdır. Elmimizin və həyatımızın müasir tələblərinə uyğun yazılmış belə bir dəyərli və son dərəcə qiymətli əsərə görə müəllifləri təbrik edirik və onlara hərtərəfli uğurlar arzulayırıq.

Hikmət Mahmud,
geologiya- minerologiya
elmləri doktoru, professor, şair

* * *

Müasir qloballaşma adlanan dövrdə ruhani, elmi, iqtisadi, texnoloji, tibbi və mədəni bilikləri mənimsəyib inkişaf etdirməyə hər bir xalqın ehtiyacı var. Təbiidir ki, bütün sahələrdə olduğu kimi bu problemin də həllində ziyalılar öndə getməlidirlər.

Qara Mustafayev əhalidən aldığı suallara şifahi və yazılı cavablar verməklə çoxdan məşğuldur. AzTV-nin «**Təbiəti sevənlər**» proqramının yaradıcısı və 35 illik daimi aparıcısı olmaqla tamaşaçıların minlərlə sualına cavab vermiş, yüzlərlə dövrü mətbuat yazıları bir necə yüz sualın cavabını əhatə etmişdir. 1996-cı ildə «Elm» nəşriyyatının buraxdığı «**1000 suala 1001 cavab**» kitabında 180 suala cavab verilmişdir. Bundan əlavə 2006-cı ildə elmlər namizədi, ekoloq, şair **Anar Məmmədovun** həmmüəllifliyi ilə nəşr edilmiş «**Həyat və Poeziya**» kitabında 100 yeni sualın cavabı verilmişdir. Həmmüəlliflərin mənim redaktəmlə 2007-ci ildə nəşr etdikləri «**İzahlı ekoloji lüğət**» adlı kitabda 1200-ə qədər termin və anlayışın hərəsi bir suala cavabdır.

Mən, bu kitabı onun müəlliflərinin *Allah, Təbiət, İnsan, Elm və Poeziya* birliyi istiqamətində başladıkları yeni sahənin davamı hesab edirəm. Suallara verilən cavablara dair qısa şərlər onları oxunaqlı edir və dərk edilməsini asanlaşdırır. Həm şərlər parçalar, həm də cavablar bütövlükdə **Qurani-Kərimə** əsaslanır. Kitabın quruluşu da orijinaldır. Mündəricat əvəzinə sualların siyahısı kitabın oxunmasını asanlaşdırır. Oxucu istədiyi sualı seçib ona dair cavabı oxuya bilər. İnformasiyanın çoxaldığı indiki vaxtda bu metod mənim xoşuma gəlir. Bir-biri ilə bağlı olmayan çoxlu sualların cavabını qruplaşdırmaq qarışıqlıq yarada bilərdi. Materialın əlifba sırası ilə verilməsi kitabdan istifadəni çox asanlaşdırır.

Düşünürəm ki, oxuculara təqdim edilən bu kitabın ruhani, elmi, metodiki və tərbiyəvi əhəmiyyəti böyükdür: əhəlinin intellektual səviyyəsini yüksəltmək, hər kəsin özünü dərk etməsində yardımçı olmaq, Azərbaycan xalqının müdrüklüyünü konkret faktlarla nümayiş etdirmək, milli ideologiyanı sevdirmək və qorumaq, sərbəst yaşamaq bacarığına səsləmək və s. Doğrudur, bu qədər geniş tərkibli kitabda bəzi sualların cavabı diskusiya yarada bilər. Bunlar, müəlliflərin şəxsi fikri kimi tapmaq üçün axtarışlara yönəldir. Bəzi sualın cavabını oxumaq üçün bircə dəqiqə vaxt sərf edib, ciddi yenilik ilə tanış olmaq mümkündür.

Xalqın dilində geniş yayılmış və tez-tez istifadə olunan deyimlər, alqışlar və qarğışlar ilk dəfədir ki, bu kitabda özünün elmi şərhini tapır. Mən, bunu elmi yenilik hesab edirəm və milli soy-kökümüzün müdrüklük gücünün göstəricisi kimi qiymətləndirirəm. Bu kitab xalqın yaratdıqlarını açıqlayır və onları it-bat olmaqdan qoruyur.

Şövqi Göyçaylı,
Bakı Dövlət Universiteti Coğrafiya
fakültəsinin kafedra müdiri, coğrafiya
elmləri doktoru, professor.

A

Allah nədir?

Allah kainatın yaratıcısı və saxlayanıdır, ən böyük gücdür, hər şeyə qadirdir.

*Allahım, sınağa çəkmə bizləri,
Olum da səndəndir, ölüm də səndən.
Sınama biçarə kimsəsizləri,
Bizə əsirgəmə mərhəmətindən.*

Ad günü şadlıq edilməlidir, yoxsa doğum günü?

Ad günündə şadlıq etmək bu hadisəni düzgün əks etdirmir. Adamın doğulduğu gün onun valideynləri və yaxınları üçün əziz gündür. Uşağa ad verilməsi onun dünyaya gəldiyi gündən çox sonra ola bilər və bu günü heç kim yadında saxlayıb şadlıq etmir. Bildiyimiz başqa dillərdə də ad günü yox, doğum günü keçirilir (şadlıq edilir). Belə şadlıqlar bizim xalqımız üçün səciyyəvi deyil, avropalılardan keçmiş adətdir. Ad günü termini də xalqın deyil, kitab sözüdür, özü də real söz deyil, doğum günü olmalıdır. Bununla belə biz, xalqımızın uzun əsrlərdən bəri qoruyub saxدادığı adqoyma mərasimini də unutmamalıyıq.

*Ömrü eylə yaşa, - öyünsün ürək,
Şirin arzularla döyünsün ürək.
Hər zaman sinəndə sevinisin ürək,
Ad günün, şad günün mübarək olsun!*

Ada dovşanı yalnız adalardamı yaşayır?

Rusca "krolük" adlanan bu heyvan müxtəlif şəraitdə yaşayır, hətta müəyyən mənada ev heyvanıdır. Bilirsiniz ki, dovşançılıq təsərrüfatı var, dovşançılığın şəxsi və kollektiv formaları inkişaf etdirilir. Azərbaycanda bu heyvana ada dovşanı demək düzgündür. Ona görə ki, respublikamızda təbii halda yalnız Xəzər adalarında (Bulla, Gil və s. adalar-

da) məskunlaşmışdır. Onu bu adalara XIX əsrdə buraxmışlar. Ada dovşanı gecə heyvanıdır, torpaqda dərin yuvalar qazır, təhlükə hiss edəndə dərhal qaçıb yuvasına girir. Hətta ev şəraitində yetişdirilən ada dovşanları da yuva qazıb gizlində nəsil verməyi xoşlayırlar. Adalarda hər il 3-5 dəfə, ev şəraitində isə daha çox nəsil verir, hər dəfə 4-7 bala doğurlar. Tez-tez xəstəliyə tutulub kütləvi qırılımları da olur.

Adam adama canavar ola bilərmi?

İslam fəlsəfəsinə görə adam adama qardaş olmalıdır. Təəssüf ki, kamil insan növünə daxil olan indiki adamlar arasında özünü canavar kimi aparanlar da var. Məsələn, erməni quldurları azərbaycanlılara qarşı canavarlıq edir, hətta özlərini çilgün akula kimi aparırlar. Onlar torpaq zəbt etmək, var-dövlət soymaqla kifayətlənməyib, soyqırımı edir, böyük bir millətin nəslini kəsməyə çalışırlar.

*Qəlbimizə tuşlanıb ox
Torpaq azad olmayınca.
Yaşamağa haqqımız yox
Torpaq azad olmayınca.*

Adam adamın başını yeyə bilərmi?

Heç bir adam başqa adamın başını qazanda xaş kimi bişirib yemir. Lakin bəzən işarə edib deyirlər ki, "o, **filankəsin başını yeyəcək**". Bu fikirdə başın yeyilməsi bənzətmədir. Demokratiya olmayan terrorizm güclü olan ölkədə bir adam başqasını sıxışdırıb aradan çıxardıqdan sonra onun yerini tutur və ya satıb xərcləyir (yeyir). Belə halda deyirlər ki, "onun başını yedi". Bəzən də adamın başına qiymət qoyulur. Kim onu öldürüb, başını əşyayi-dəlil kimi təqdim etsə, çoxlu pul qazanır. Buna da baş yemək deyilir. Pulun yeyilməsi onun mənimsənilib xərclənməsi deməkdir.

Adam gündə yeni bir söz eşitməsə, qulaqları uzanarmı?

Bu sual atalar sözü ilə bağlıdır, özü də bioloji növün morfo-fizioloji uyğunlaşmasına aiddir. XIX əsrdə məlum

olmuşdur ki, orqanizm səs dalğaları yaxşı yayılan su mühitindən quru mühitinə keçəndə (havada səs suya nisbətən zəif yayılır) bir sıra orqanlar sistemi kimi, eşitmə orqanı da təkmilləşmə məcburiyyəti qarşısında qalmışdır. Lakin səs dalğaları tamam zəif olan şəraitdə, məsələn, torpağın altında orqanizmin qulaqları (qulaq seyvanı) nəsil-dən-nəslə lazımsız bir orqan kimi tədricən zəifləyir. Eşitmə orqanını inkişaf etdirən ətraf mühitdəki səs dalğalarının vəziyyətidir. Zooparkda hərəkətdən qalmış heyvanların dırnaqları uzanıb eybəcər forma alır. Ona görə deyirlər ki, adam gündə yeni söz eşitməyə, qulaqları uzanar. Belə deyimlər isbat edir ki, qocaman şərq xalqlarının güclü müşahidəçilik qabiliyyəti və məntiqi-fəlsəfi ümumiləşdirməsi müasir elmləri bir neçə əsr qabaqlamışdır.

*Hər yeni gün bir yeni söz eşidir insan,
Hər sözü də qəbul etmək deyildir asan.*

Adam hansı şəraitdə mütləq boylanır?

Boylanmaq boyun sözündən formalaşmışdır. Adam uzağa, görə bilmədiyinə baxmaq istəyəndə boylanır, yəni boynunu istədiyi tərəfə döndərərək baxır. Adamın boylanmasının minlərlə səbəbi ola bilər, lakin prinsipiial səbəb çox deyil. Qızları günəşə, oğlanları isə günəbaxana oxşadırlar. Günəbaxan günəşə tərəf çevrildiyi kimi, oğlanlar da qızlara tərəf boylanıb baxmadan keçə bilmirlər. Bu sual bizə verildikdən sonra özümün boyladığım anları və onların səbəblərini xatırlamağa çalışdım və dərk etdim ki, ömrüm boyu boylana-boylana qalmışam, lakin təkcə qızlara yox. Keçmiş SSRİ vaxtında Astarada, Culfada və başqa yerlərdə dövlət sərhəddinə çatıb, tikanlı məftillərin o tayına həsrətlə boylanırdım. Xarici ölkələrə getmək istəyirdim, lakin icazə verilmirdi. Bizə qalan boylanmaq olurdu. İndi sərhəd açıqdır, hər gün televizorla xəbər verilir ki, xarici ölkələrə getmək istəyən

buyursun. Lakin indi də boylanıram, gedə bilmirəm, pulum çatmır (Q.M.).

Adam qızdıranda istilik nədən əmələ gəlir?

Adamın yediyi qida maddələri hüceyrədə parçalanır, kimyəvi enerjisi istilik enerjisinə çevrilir. Həmin enerjinin bir hissəsi adamı yaşadır, müəyyən hissəsi isə ətrafa yayılıb, bədəni qızdırır. Adamın bədənində patogen mikrob, virus və ya başqa yad üsürlər daxil olanda onlara qarşı mübarizəni gücləndirmək istəyən orqanizmin hüceyrələrində qida maddələrinin parçalanması tezləşir, ayrılan istilik enerjisi çoxalır. Buna qızdırma deyilir. Qızdırması olan adamın həyat prosesləri zəifləyir. O, az qida qəbul edib, çox enerji sərf edir, ona görə də arıqlayır.

Adam qocalanda nə üçün çox üşüyən olur?

Sizi zəif bir şeydən (nütfədən, bir qətrə sudan) yaradan, gücsüzlükdən (körpəlikdən) sonra qüvvətli (cavan) edən, qüvvətli olduqdan sonra (yenidən) təqətsiz (və qoca) edən Allahdır. O, istədiyini yaradır. O, (hər şeyi) biləndir, (hər şeyə) qadirdir!

«Qurani-Kərim», ər-Rum surəsi, ayə 54

Qocalıq,-

ölümə aparan cıdır...

Əvvəli al-əlvan, sonluğu qara.

Bu yolda göylərdən şimşəklər yağır...

Bir bilən olmadı, gedilir hara?!.

Bu sualın cavabı təkcə insana yox, heyvanlara da aiddir. Orqanizm açıq sistemdir, bu sistemdə maddələr dövrəni və enerji axını gedir. Cavan orqanizmdə maddələr mübadiləsi, o cümlədən tənəffüs prosesi qoca orqanizməkinə nisbətən intensiv gedir. Orqanizmdə maddələr mübadiləsi nə qədər intensiv getsə, ayrılan istilik enerjisi bir o qədər çox olur. Cavan orqanizm qəbul etdiyi ərzağı tez həzm edib

mübadilə prosesinə qoşur, çoxlu istilik ayrılır. Lakin qoca orqanizmin qəbul etdiyi qıdanın müəyyən hissəsi ehtiyata (piyə) gedir, maddələr mübadiləsi zəifləyir, ayrılan istilik enerjisi az olur. Ona görə qoca orqanizmin soyuğa davamlığı zəifdir. Qoca orqanizmin tez piylənməsi həyatın tələbidir. Orqanizmin piylənməsi çətin vaxt üçün ehtiyat qida toplamasıdır. O, ac qalanda bədənindəki piydən istifadə edir. Bilirsiniz ki, qoca heyvan cəld hərəkətdən və gücdən qalır, istədiyi vaxtda qida tapa bilmir. Çətin şəraitə düşən qoca heyvan bədənindəki piyə, cavan heyvan isə fəallığına və gücünə arxalanır. Deməli, orqanizmin piylənməsi ətraf mühitdəki sərvətlərdən istifadəyə ümüdsizlikdən irəli gələn uyğunlaşmadır və insana təkamül baxımından çox uzaq qohumlarından irsi proqramla keçmiş əlamətdir. İnkişaf etmiş müasir ölkələrdə adamlar ömrünün qoca vaxtında da ərzaqla təmin olunduqları üçün onların piylənməyə ehtiyacı yoxdur.

Adam neçə cür varlıqdır?

Kamil insan növünə aid olan adamlar ən azı ikili varlıqdır: **vücut** (cismani) varlıq və **mənəvi** varlıq. Adamın güzgüdə görə bildiyi nə varsa, hamısı onun **vücut** varlığına aiddir. Lakin adamın güzgüdə görə bilmədiyi, əl ilə yoxlamaq mümkün olmayan keyfiyyəti onun **mənəvi** varlığına aiddir. Adamı səciyyələndirən əsas əlaməti onun mənəviyyatıdır. Ona görə şəhidlərin cismani ölümü onların mənəvi ölməzliyi hesab edilir.

Şəhidlər xiyabanı ...

Ayağa qalxan elin.

Azadlıq yollarında

Hünər, qeyrət heykəlim.

Adam nəqliyyatın qarşısından qaçanda nə üçün bəzən gülür?

Bu sualı verən çox düzgün müşahidə edibdir. Həqiqətən adam yaşından, cinsiyyətindən və milliyətindən asılı

olmayaraq, küçə hərəkətini pozub nəqliyyatın qarşısından qaçanda mütləq gülür. Bizcə, onlar öz əməllərinin yersiz olduğunu bildikləri üçün ciddi ola bilmir, etdiyi hərəkətdən utanır və onu gülməklə ötürmək istəyir. Belə gülüş kənardan baxanları, xüsusən sürücünü güzəşt etməyə çağırmaq siqnaıdır.

Adam öz gözəlliyi ilə lovğalana bilərmi?

Bətnlərdə (anaların bətnində) sizə istədiyi surəti verən Odur! O qüdrət, hikmət sahibindən başqa heç bir tanrı yoxdur.

«Qurani-Kərim», Ali-İmran surəsi, ayə 6

Deyirlər ki, adama Allahdan gələn xoşbəxtlikdən biri də gözəllikdir. Gözəlliyi heç kim özü yaratmır. Gözəl olan kəslər Allahına və valideynlərinə, daha doğrusu irsi proqramına minnətdar olmalıdır. Adamın özü yaratmadığı üstünlüyü ilə, o cümlədən gözəlliyi ilə lovğalanmağa haqqı yoxdur. Hər kəs gözəlliyilə sevinə bilər, lakin özünü başqasından üstün tutmaqda haqlı deyil. Gözəlliyilə lovğalanan adam özünün zahiri gözəlliyinə mənəvi, daxili eybəcərlik qatmış olur.

*Zahiri gözəllik sehrsə, fəqət,
Mənəvi gözəllik tükənməz nemət.
Gözəl mahiyyətə olunsa adət,
Gözəllik axtaran, gözəllik tapar!*

Adam özünü nədən qorumağıdır?

Ey iman gətirənlər! Nəflərinizi qorumaq sizin borcunuzdur. Siz doğru yolda olsanız, (haqq yoldan) azanlar sizə heç bir zərər yetirə bilməzlər. Hamunuzun axır dönüşü Allahdır.

«Qurani-Kərim», əl-Maidə surəsi, ayə 105

*Başına bələdir insanın nəfsi,
Daim məcbur edir toplusın, yesin...*

*Bəzən oyansa da vicdanın səsi,
Gözləri, doymur ki; -«bəsimdir» desin.*

Bizcə, insan özünü ən əvvəl özündən, özünün artıq tammahından qormalıdır. Yaxşı deyirlər ki, adamın özünün özünə etdiyini onun heç bir düşməni edə bilməz. Özünü yaxşı dərk edən adam inanır ki, maddi (dünyəvi) həyatda çox şeyə can atmaq mənasızdır. Adam özünün geniş mənada nəfsini cilovlaya bilsə, o, heç vaxt heç kəsin qarşısında xəcalətli qalmaz, mənəviyyatını ayaq altına salmaz, həmişə məğrur və şad olar, normal ömrünü rahat başa vurmaq üçün ən yaxşı zəmin yaradar.

Adam Vətən uğrunda düşməni öldürəndə xoşbəxt olur, yoxsa özü öləndə?

Müdrüklərin biri deyib ki, xoşbəxtlik müxtəlifdir, bədbəxtlik isə eynidir. Həqiqətən ölüm ölümdür. Şəxsiyyət üçün ölümdən xoşbəxtlik olmaz. Bir adamın ölümü başqasını xilas edirsə, ölən adam özünün xoşbəxtliyini sağ qalan adama vermiş olur. Bəzən deyirlər ki, torpaq sahiblərinin qanı ilə yoğrulanda vətən olur. Biz bu fikirlə çox da razı deyilik. Torpağı qırıla-qırıla vətən etmək qoçaqlıq deyil. Məsələn, Azərbaycan torpağını işğal etməyə çalışan erməni quldurlarının qanı ilə yoğurmaq onu (torpağı) daha çox bərəkətli edir. Döyüşçünün heç bir düşmən öldürmədən təsadüfən ölməsi bədbəxtlikdir. Bir düşmən öldürüb sonra ölmək də qoçaqlıq deyil, lakin iki və daha çox düşmən öldürüb sonra ölmək qoçaqlıq sayıla bilər. Əlbəttə, daha yaxşı olar ki, döyüşçü çoxlu düşmən öldürsün, özü isə salamat qalsın. Bu qəhrəmanlıq və xoşbəxtlik olar. Özünün ölümü çoxlu günahsız adamı və əhalini xilas etmək (şəhid olmaq) böyük qəhrəmanlıqdır. Ona görə deyirlər ki, qəhrəmanların ölümü cismani ölümdür, mənəvi baxımdan isə onlar daim yaşayırlar. Şəhidin cismani ölümü onun mənəvi ölməzliyidir.

*Şəhidlər xiyabanı ...
Canımızdan köçən can.
Şəhid verirsə, demək
Yaşayır Azərbaycan.*

«Adam-adamı axtarır, insan-insan» deyimi nə bildirir?

Adiə adamların həyatdan tələbi, yaşamasının mənası müdrik-kamil insanın tələblərindən kəskin fərqləndiyi üçün bunlar bir yerə sığmırlar. Adi adam adiləri, kamil insan isə insanları axtarır. Lakin bu ayrılıq formaldır, xarakterlidir. Müdrik-kamil insanlar adi adamlara həmişə və hər yerdə qayğılı yanaşırlar.

Adam yatanda nə üçün səsə qarşı həssas olur?

Güclü heyvanlar (vəhşi camış, fil, şir, pələng və s.) başqa heyvanlardan qorxmadıqları üçün bərk yuxulayırlar. Texniki tərəqqi vasitəsilə özünün gücünü min dəfələrlə çoxaltmış müasir insan bütün heyvanları (güclünü də, gücsüzü də) səksəkəyə salmışdır. Qış yuxusuna gedənlərdən başqa bütün heyvanlar yırtıcılarından qorunmaq üçün sayıq yatmalı olurlar. Adamlar sayıq yatır, o cümlədən səsə qarşı həssas olurlar. Bu ona görədir ki, adam yuxulayanda onun fəallığını idarə edən mərkəzlər yatır, eşitmə mərkəzinə çatan adi səs dalğaları belə, güclü qıcıq kimi təsir edib onu oyadır. Ona görə deyirlər ki, yatan adama hamı hörmət etməlidir, yəni onun ətrafında hamı sakit davranmalıdır. Qoca adamların əsəbləri yorğun olur, onlarda yuxusuzluq daimi xəstəlikdir. Yuxulayan qocanın sakitliyini pozmaq günaha batmaqdır.

Adama "gözlərin aydın olsun" deməyin elmi əsası varmı?

Bəli, var. Adamda dərd-qəm yaradan real səbəblərin xəyalı onun görmə mərkəzində yer tutur, başqa hadisələri və varlıqları görməsinə mane olur. Belə adam özünü qaranlıq

zindənda olan kimi hiss edir, geniş dünyanın müxtəlifliyinə baxıb sevinməkdən məhrum olur.

*Əzab çəkə-çəkə illər boyunca,
Gülə həsrət qaldım, güllər boyunca.
Üzüm gülməyibsə hələ doyunca
Niyə bu dünyaya gətirdin məni?*

Adamda dərd-qəm yaradan səbəblər aradan qaldırıldıqda onun gözlərinin qarşısını kəsmiş olan qəmli xəyallar çəkilib gedir, adam sanki qaranlıqdan aydınlığa çıxır. Belə halda ona deyirlər ki, «*gözlərin aydın olsun*», yəni gözlərinin qarşısını kəsən pis xəyallar bir də qayıtmasın. Bu deyim bir daha göstərir ki, ulu babalarımız adamın görməsinin elmi mexanizmini bilməsə də, onun səbəb və nəticələrini praktiki dərk etmişlər.

Adama "səndən adam olmaz" demək düzdürmü?

Allah istədiyi şəxsə hikmət (elm, mərifət, müdriklik) bəxş edir. Kimə hikmət bəxş edilmişsə, ona çoxlu xeyir (əbədi səadət) verilmişdir. Bunu ancaq ağıllı adamlar dərk edərlər!

*«Qurani-Kərim», əl-Bəqərə surəsi, ayə 269
Alicənab, səxavətli,
İradəli, qətiyyətli.
Şücaətli, cəsarətli,
Kamil insan beləsidir.*

Kamil insan növünə daxil olanların hamısı, hətta ruhi xəstə olan da adamdır. "Səndən adam olmaz" deyənlər adlı-sanlı, faydalı şəxsiyyət olmağı nəzərdə tutur.

*Bənzəyib sönməz çırağa
Sinə gərən qaranlığa ...
Xidmət edən insanlığa
Kamil insan beləsidir.*

Adama göz dəyməyin elmi əsası varmı?

Göz dəyməyin elmi əsasları hələ də kompleks tədqiqat aparılmasını tələb edir. Ola bilsin ki, bəzi adamlarda normadan artıq biotok əmələ gəlir və öz işini görür. Bizcə, göz-dəymə hallarında adamın psixoloji vəziyyəti daha çox rol oynayır. Deyirlər ki, "*onun gözü var*", yəni artıq mənfi enerjisi var. Buna inananlar həmin adamla rastlaşanda qorxur, psixoloji halı pozulur, hətta xəstələnir. Bu problemdə təsadüflər də çoxdur.

Adamı yaşamağa sövq edən nədir?

*İnsan ömrü iz görməyən bir ada,
Hər yeni gün ömrü bir cür yaşadır.
Son ümidi tükənsə də dünyada,
Sabahını görməsinə can atır.*

Doğrudan da hamı yaşamaq istəyir. Ən pis şəraitdə də heç kəs ölmək istəmir. Bizcə, adamı yaşamağa sövq etdirən əsas qüvvə onun gələcəyə ümididir. Yaxın gələcəyə ümitsiz insan yoxdur. Həyat elə qurulub ki, heç kim nə vaxt öləcəyini bilmir, yaşamaq ümidilə hər şeyə dözür. Həyat instinkti böyük qüvvədir. Yaxşı ki, belədir. Əks halda yaşamaq çətin olardı.

Adamın adı onun özünə uyğun olurmu?

*Övladlarınıza ad qoyarkən
yaxşı adamların adlarını seçin.
Məhəmməd Peyğəmbər (s.ə.s.)*

Hər kəsə valideynləri özlərinin arzusuna görə ad qoyurlar. Məsələn, valideyn istəyir ki, oğlu elin köməyinə gələn olsun. Ona görə də ona Eldar və ya Elçin adı qoyur. Həmin uşağın böyüdükdən sonra adına uyğun olması mümkün olduğu kimi, onun eldən uzaq düşüb, başqa bir ölkədə yaşaması da gözlənilə bilər. Çox adamın rəsmi sənədlərindəki adından başqa ləqəbi də olur. Adamın ləqəbi onun həyat tərzindən götürüldüyü üçün özünə daha çox uyğun olur. Mə-

sələn, Qaçaq Nəbi, Qəddar Cəfər, Mülayim Qasım, Kişi Teymur və s.

*Ata-ana ad verir
Tanrı verən varlığa,
Neçə adlar görmüşəm
Sanki, bəxtin aynası...
Adlar da min yozumlu,
Sehrlə-sirrlə dolu.
Hər adın öz aləmi,
Hər adın öz mənası...*

Adamın adının "vayqanlı" olması nə deməkdir?

Güman edirik ki, hər hansı bir adamın adının "vayqanlı" çıxması onun xəstəliyi ilə yaranır. Orta əsrlərdə əhali və-rəm xəstəliyindən kütləvi qırılmışdır. Bu xəstəliyə tutulmuş adamın ağzından qan axması adi hal olmuş və onu görənlər uzaqlaşmağa çalışmışlar. "Vayqanlı" sözü "qaç, qanlı gəlir" mənasında deyilmişdir. Belə xəstələrdən hamı qaçmışdır. Sonralar bu deyim mənəmunu genişlənilib pis adam mənasında qəbul edilmişdir. İndi bir adamdan haqsız olaraq narazılıq ediləndə ədalətli adamlar deyirlər ki, onun adı "vayqanlı" çıxıb, əslində isə ondan pisi çoxdur. Həqiqətən və-rəmin adı pis çıxıb, indi onu tamam sağaltmaq asandır, ondan pis xəstəlik çoxdur: xərçəng, QİÇS, şəkər (diabet) və s.

Adamın avaralanması ilə avar (ciyəm) bitkisi arasında əlaqə varmı?

Bizcə, avaralanan adamla avar (ciyəm) bitkisi arasında birbaşa əlaqə yoxdur. Keçmişdə həyətlərin çəpərləri, evlərin, zirzəmilərin, tövlələrin və toyuq hinlərinin çardağı avar ilə (ciyəm) örtülürdü. Toyuqlar yumurtlama yerini azıb avarın arasında gizlin yerdə yumurtlayanda deyirdilər ki; «toyuq avara gedir». Avara gedən toyuqların yumurtaları it-bat düşüb faydasız qalırdı. Heyvanların da boya-başa çatmış,

lakin hələ heç bir fayda verməyən (bala verməyən, qoşulmayan, minilməyən və s.) mərhələsinə avar deyirlər. Güman edirik ki, adamın da avaralanması onun faydasız olması deməkdir.

*Duzu halal, çörəyi düz,
Zəhmət çəkən gecə-gündüz.
Dostluğu saymursa ucuz,
Kamil insan beləsidir.*

Adamın bağı partlaya bilərmi?

"*Bağrım partladı*"- ciyərim partladı deməkdir və bu sözlər əsassız deyildir. Adam qorxanda, hirsələnəndə və bərk dərində onun normal tənəffüs aktı pozulur.

*Sanmayın haqsızlıq önündə karam,
Ruhları sızladan kamanam, taram.
Qorxuram axırda havalanaram...
Barmağım tellərdə pərdə gəzirəm.*

Belə halda ağ ciyərlərdən oksigensiz hava vaxtında çıxma bilmədiyi üçün adam boğulur, "*bağrım partladı*" deyir. Bu deyim ağ ciyərlərin partlamasını yox, onun dolu qalib vaxtında boşalmadığını bildirir. İnsan fiziki xəsarət alanda onun qara ciyəri tez zədələnir. Belə halda "*qarnım partladı*" deyir.

Adamın başı partlaya bilərmi?

Xeyr, adamın başı heç bir şəraitdə rezin şar kimi partlamaz. Lakin başının çox bərk ağrımını bildirmək istəyənlər deyirlər ki, «başım ağrıdan partlayır». Bu sözün real əsası da var. Baş ağrısı, adətən, qan təzyiqinin normadan çox olması nəticəsində əmələ gəlir, təzyiq isə həddindən çox olduqda, nədə yerləşibsə, onu partladır. Məsələn, şara və ya avtomobil şini kamerinə çox hava vuranda onlar partlayır. Sirkə, örtülü qabda çox tündləşəndə artıq qaz onun qabını partladır. Adamın beyində kiçik kapilyarların partlaması belə onu iflic edir və başqa dəridlərə salır. "*Başım partlayır*"